

ÍRÓPORTRÉ

Rovatunkban kortárs magyar írók életművét mutatjuk be néhány oldalnyi terjedelemben – az „élő klasszikusoktól” a legtehetségesebb fiatalokig. A tárgyalt alkotók kiválasztása elkerülhetetlenül szubjektív, de a róluk szóló dolgozatban igyekszünk átfogó képet adni eddigi műveikről olyan stílusban és megfogalmazásban, hogy az az irodalmat nem szakmaként művelők számára is követhető, feldolgozható legyen, s az érettségiző diákok is haszonnal forgathassák. Az itt megjelenő esszék bővebb, bibliográfiával is kiegészített változatait kétvétenként könyv formájában is közreadjuk.*

AMBRUS LAJOS

„Ahol élek, a táj: Nyugat-Magyarország. Egyre inkább *régió* [...] Ha messziről rápillantok, ha nem is teljes kozmikus ritmus-harmóniákat látok, de síkságok, halom- és dombvidékek poétikus váltakozásai színtérének észlelem, és én ezt a poézist nyugodtan kurziválhatom, mert nem itt születtem, s ha ez a tény nem is oly különleges, némelykor mégis üdítő távolságot képes adni.” (*Lugas*, 2002) A távolság igen jelentős. Az 1950-ben Gyulán született író, Ambrus Lajos a véletlennek köszönhetően megvásárolt a '80-as évek végén egy „kétszáz éves nyugat-dunántúli házat”, egy „előregedett és rosszkedvű faluban”, az ő falujában. A falu a kemenesaljai Egyházashetye, Berzsenyi szülőfaluja; Berzsenyié „akiben legfelségesebben égett a horatiusi tűz” – idézi Ambrus Hamvas Bélát, másik jelentős példaképét.

Azonban ez az élettörténeti adat nem csupán egy véletlen egybeesés érdekessége, hanem nagyon is lényeges, ha Ambrus életművét próbáljuk felrajzolni. A táj, a környezet, a hely az ő számára nem egyszerűen a lét tere, hanem a lét feltétele, a létezés lényegi alakítója. A tér így válhat cselekvő ihletforrássá, esztétikumká, szellemiséggé, érzületté, alkattá és szomjas tudásvágygá a hely történelme, hagyománya és irodalma iránt. Hamvas Béla karakterológiája szerint a

* Az *Íróportrék* I. kötete már kapható. – A Szerk.

Nyugat géniusza civilizáltságot, fejlődésszmet, hétköznapi munkát, szociális tagozottságot, a ráció mindenkeflettségét jelenti; keleti térségében, a Kemenesalján pedig a mediterrán mentalitást, a Dél géniuszának parázslását mutatja. A *genius loci* át- meg átszövi Ambrus életművét, életformáját; rátalálunk az egyházashetyei népi-kisnemesi építészet hagyományait követő szerény otthonában, a helyi, eredeti somlai bortermelés követésében, de leginkább leírt soraiban.

Vonzódása a bortermeléshez és a borokhoz egy külön fejezetet alkot az életében. Társ szerzője *A magyar bor útjai* című, 2003-ban megjelent összefoglaló bormonográfiának és az *Édes szőlő, tüzes bor* című, a Velencei-tó környékének szőlő- és borkultúráját bemutató igényes, 2005-ben napvilágot látott könyvnek. Azonos címmel – *Édes szőlő, tüzes bor* – állandó házigazdája a Magyar Írószövetség és A Borivó Magazin közös estorozatának mint a Pannon Császári és Királyi Borlovagrend tagja. Helytörténeti érdeklődése a Szombathely múltját, jelenét, városképét, nagyjait megidéző *Szombathelyi képekben* (1997), majd a *Gyöngyszemek – Kultúrtörténeti értékek Nyugat-Pannóniában* című könyvében (2005) mutatkozik meg. A Szege den szerzett diploma után Szombathelyen tanított, később ugyanitt az Életünk című folyóirat szerkesztője (1983–1987), majd főszerkesztő-helyettese lett (1987–1994). 1994-től a Kortárs prózarovatának szerkesztője.

A szombathelyi évek alatt lassan-lassan szálaiban, alakjaiban, történetében formálódott meg egy regény, amely a Mozgó Világban töredékekben volt olvasható az 1980-as évek elején, de könyv formájában csak 1988-ban jelent meg. A művet méltató Alexa Károly szerint „megkészt, nem jó időben megjelent könyv ez”, azonban „újraolvasva bárki meggyőződhetik róla, hogy az évtized legjobb könyvei között van a helye”, ezt bizonyítja az 1989-ben az írónak ítelt Bölöni- és Év Könyve-díj is.

Eldorádó. Mesés aranyváros. Paradicsom? Mítosz? Hiszen mi csak egy letiport „Garten” találunk. Ez a feldúlt kert azonban több, mint növények hajdani otthona. Szimbólummá, mítosszá nő. A Gyulay – de genere Kaplony – család széthullásának, a ’48-as szabadságharc eltiprásának szimbólumává válik. Kozmoszból káosz. Egyszersmind a jelenben megtestesült jövő előképe. Hogyan ábrázolja az író ezt a letiport kertet, milyen ez a regény? Azt mondhatnánk, zseniális, és ezzel együtt kárhoztathatnánk is a magyar irodalmi élet feledékenységét és hanyagságát, amely hagyja, hogy azon a bizonyos szítán igazán ér-

tékes művek hulljanak ki. Ugyanis ritka könnyed nyelvi műveltség és írói kreativitás nyilvánul meg a szövegben. A regény fabulája a Vasárnapi Újság egy 19. századi számának hasábjain jelent meg, amely ihletül szolgált a mű megírásához. A történeti forrás teszi hitelesebbé a regény mondanivalóját, a szabadságharcot megélt generáció tragikus felnőttkorra ébredését.

Gyulay Kázmér – de genere Kaplony – gyermekként éli meg a szabadságharc eseményeit, mely események nem a történelem által szőtt kusza szálak, hanem a családi emlékezet a történelmet hűbben tükröző, hiperbolikussá növesztett szenvedéstörténete (Gyulay Domokos egy ágyúval vet véget életének). A főhős számára e szenvedéstörténet valódi okai az őt nevelő aulikus érzelmű nagyapja, Fronius jogi doktor közreműködése révén maradnak felnőttkoráig homályban. Az elhallgatás motívuma nemcsak a főhős történetét, hanem az olvasó befogadását is szervezi, a narráció időkezelése révén. Így már a regény felütése is egy *action gratuit*, amely tulajdonképpen a regénybeli történet vége, miszerint „Gyulay Kázmér – de genere Kaplony – [...] félreérthetetlenül felismerte, hogy az istenek tragikus hősnek teremteték. A gondolatától olyannyira megdühödött, hogy elhagyva lakását a kaszinóba hajtatott, ott határozott léptekkel berontott a biliárdterembe, s a tisztes társaság nem kis botránkozását kiváltva, egy fényesre koptatott dákóval agyba-főbe verte Gröber őrnagyot, a helyi kulazérezred nyugalmazott parancsnokát.” Regényhősünk tragikus hős, de az ironikus hangvétel képes arra, hogy a tragikum olykor feloldódjék, részvétet ébresszen, és olvasóját szeszélye szerint távolítsa el az eseményektől, alakoktól. Ez a kisebb, anekdotikus, epizódszerű mellékszálak kezelésére is jellemző, amelyekben a szerző a passzív rezisztencia tipikus magatartásformáit megélt személyekre fókuszál.

A regény bonyolult, bravúros időszerkesztése megnehezíti az olvasói befogadást, és ebbe belejátszanak a gyakran fragmentszerű, anekdotikus kitérések, valamint a narratori pozíció és nézőpontok változtatásai. A hagyományos lineáris, ok-okozati szervezőerőt háttérbe szorítja a metonimikus történetmondás, és ez teremt látszólag töredékekben hozzáférhető történetet, ugyanakkor egy kerek, alaposan megszerkesztett művet. A mindig színes, változatos szöveg mintegy hívja az olvasót folytonos változékonyságának megszelídítésére. A mű 19. századot megidéző archaikus nyelvezete kimunkált nyelvi rekonstrukció gyümölcse. E rekonstrukció és a regényvilág konstrukciója együtt olyan történelmi térré növekszik, amely a 20. század fe-

lől szemlélve sem hasonlatként, sem példázatként, de még csak allegóriaként sem értelmezhető, hanem történelmi metaforaként. A kidolgozottságát tekintve önmagában megálló regénytér és -idő ugyanolyan jelentős értéket hordoz, mintha ezt a 20. századi eseményekre vetítenénk. Egy nemzedék felnövekedése egy mitikus múlt, esemény titkában árnyékában, egy titok-élmény létezése egy korban, és tragikus ráébredés minderre. Mindezt szűkszavú, végletekig lecsökkentett történetmesélés közepette teszi, ezért válhatnak a passzív rezisztencia évei az 1970-es évek metaforájává.

Ezt követően Ambrus nem jelentkezik több regénnyel, viszont az elbeszélői státus iránti igény továbbra is jelen van prózájában, és ebből a perspektívából vizsgálva életműve egy szervesen alakuló folyamat, mely jelenleg nyitott és lezáratlan. Míg a *Szókalauz* (1996) című esszékötetében még maga a Szókalauz figurája uralja a szövegalkotást, addig a *Lugasban* eltűnik ez a fajta epikai elem, ám újra felbukkan a 2005-ös legutóbbi esszékötetében, *Az én szőlőhegyemben* egy fikatív fotográfus alakjában. Alexa Károly szerint Ambrus írói munkássága folyamatosan távolodik a regénytől és közeledik egy másfajta, még nagyobb epikus kompozícióhoz.

Az esszé jelentősége, megbecsültsége a mai olvasók körében egyre csökken. Pedig a műfaj harmincas–negyvenes évekbeli fellendülése – a későbbi hanyatlás tükrében: fénykora – több olyan alkotót számlált, akik az esszéírást mesterségként űzték, „nem középiskolás fokon”, és méltó örökséget hagytak az utókorra, hogy életműveikből meríteni lehessen. Említhetjük Szerb Antalt, Hamvas Bélát, Halász Gábort vagy éppen Babits Mihályt – hogy csak a nagyokat vegyük sorra.

A posztmodern egyik felbecsülhetetlen újítása, hogy felismerte a szövegköziség örökérvényű jelenlétét az irodalomban. E nagy „heuréka” után maguk a posztmodern alkotók játszanak rá erre a kikerülhetetlen jelenlétre, mintegy tudatossá téve a tudattalan intertextualitást, ezzel együtt nagyobb hangsúlyt adva az irodalmi hagyománynak. Mindezek ellenére a posztmodern feledte a nagy jövőt ígérő esszéista hagyományt. Ambrus Lajos azonban historikus érdeklődése folytán nem csupán elfeledett, a modernitástól idegen, olykor a felgyorsult élet forgatagában élő olvasó számára anakronisztikus témákat elevenít fel a pomológiától a kenyérsütésig, hanem az esszét mint műfajt az írói egzisztencia számára lehetséges, keretei között kiteljesedő mesterségként űzi „nem középiskolás fokon”. Ő az a ma-

gyar író, aki már fiatal korától fogva – a kommunizmus szigorú esztendőiben – olyan nagy elődök írásain, esszéin cseperedett fel, mint Márai Sándor – aki a *Szókalauz* szerint a „Jellem. Igényesség. Magány. Következetesség. Szerénység. Szigor. Türelem. Szellem. Munka. Műveltség. Minőség. Fegyelem. Kötelesség. Rend. Honszeretet. Megint munka. Egyéniség. Alkotás” – vagy mint Cs. Szabó László és Hamvas Béla. E kimagasló elődök útmutatásai révén Ambrus nem a tudományoskodó, értekező esszéstílust választotta írói énjének meg elevenítéséhez, hanem a szabadabb és poétikusabb szépírói stílust. E szépirodalmi jelmezbe öltözteti tudományos, történeti vagy kritikai írásait is, miközben szigorú nyelvi igényesség és gazdagság örködik minden szövege fölött. Az Ambrus-esszé másik sajátossága, amely a szépírói megközelítés dominanciáját teszi lehetővé, hogy önmagából merít; élethelyzetbeli elemek alakítják személyesebb szövegeit, és egy intimebb, bensőségesebb, meghittebb olvasási szférában színes ecsetvonásokkal rajzolódik ki számunkra, kerül közelebb szívünkhöz maga az író, Ambrus Lajos.

„Az izgatott egymás melletti el- és mellébeszélések korában, a szanaszét ordítózasok idején mily dicső volna visszaevickélni egy közmegegyezéshez, egy tán sosem volt közös *nyelvhasználat*hoz” – jelzi jámbor szándékát a „Kegyes Olvasónak” a *Dedikációban*, a *Szókalauz* nyitó darabjában. A *Szókalauz* nem csupán egy könyvcím, amely felhívja a figyelmünket a szándékolt nyelvi pontosságra, az önmagukban is megálló szavak mély jelentésségére (lásd az esszék asszociációs gazdagodását a szó- és szóláshalmozásokkor), hanem egy megnevezett elbeszélői alak. Ő az a figura, aki megteremti a naiv, nosztalgikus légkört, hogy az elveszni-elsüllyedni látszó nyelvi for-

Ambrus Lajos
Fotó: Studio Bakos

mulákat visszanyerhesse. E szokatlan, humoros-ironikus megszólalásmód fűzi össze a szemléletükben egységes, de tematikájukban annál gazdagabb esszéket, jelezve egyúttal a szépírói szándékot is, felül-emelkedve a tudományos anyaggyűjtésen, kritikai szólamokon. A „Kegyes Olvasó” élménye éppen a régi és az új nyelv egymásra vetítésének kettősségből származik. Felelevenít és megújít, könnyeden játszik és játékba hív. A *Szókalauz*-ban villannak fel először azok a fő témák, amelyek Ambrus későbbi köteteiben erősebben fénylenek: a nyugat-dunántúli táj és természet; a botanika és a kert; a történelmi múlt és alakok. Az ábrázolás pillanatnyisága egyben műfaji vetülettel is rendelkezik az életműben: az anekdota műfaja közel áll az író stílusához, ezért olvashatunk a historikus régmúltba veszett anekdotikus alakok történeteiről (Hadik András, „utolsó betyár”, a körmendi klarinétos).

A kötet záró esszéjében Mednyánszky László festőzsenit, „Szent Öreg Kutyt”, vagy ahogy máshol jellemzi: „a kérlelhetetlenül analízáló intellektust, az elfojtott szenvedélyek és szorongások emberét, a titkon belső életet élő buddhistát, aki valójában volt”, rajzolja meg. A Mednyánszky iránti tisztelet ezenkívül még több esszét is ihletett, sőt úgy gondol rá az író, mint „aki a befelé fordulás radikális demonstrációjával képes *aktuális* hőse lenni egy minden mozzanatában mai műnek. Noha közben jól tudom, hogy Mednyánszky művészi élete egyáltalán nem »regényszerű«.” (*A Mednyánszky-regény*, Magyar Szemle [új folyam] XIII/2.)

A *Lugas*-ban a szemünk előtt élő szépségről tesz tanúságot. Ambrus a folyamatosság híve, azé a folyamatosságé, amely őrzi és átadja a világban még fellelhető, de már haldokló szépséget. A szépség ars poéticája nem öncélú, hanem jóságos, folytonosan igazságkereső, és messze jár tőle a posztmodern kétség. Fel szeretné lebontani a jelentéktelenség fátylát az „érdeklődésünkől kizáratt világegyetemről”. Esszéinek szövegeit nem a makrokozmosz, hanem a már elfelejtett mikrokozmoszok építik. Világegyetemnyi tágasságokat nyit meg a bemutatott apró, az emberi nem számára is példamutató méhecskék munkáján elinduló gondolat, de a kemencében sült kenyérnek vagy egy vackorfa alatti merengésnek is metafizikai magaslatokat képes kölcsönözni a megszólaló én.

Maga a kötetcímet adó lugas, amelynek számtalan körbe-, majd újabb és újabb felülírása csak érzékelteti a személyes megélés leírhatatlanságát, a helyszíne a „radikális” jelenvaló létnek. Mi is tehát a lu-

gas? Ars poetica. „Lugas tehát: ahol [...] önmegismerő sétákra indulhatunk. Lugas: a meditációs gyakorlataim terepe”; „Lugas: annak a felismerésnek a helye, hogy innét minden közelebb van; Ég is, Föld is, a fent és a lent is”; „Lugas: köldöknézésem és önelemzésem; metafizika: gondolatok, képek és álmok hűvös paradicsoma”. Az idill azonban sérül a szomorú valóság diagnosztizálása során: faluja, Egyházashetye elnéptelenedik, a parasztházakat emeletes bugyirózsaszín és hupikék „első osztályú Barbie baba-dizájnban” építik át, a természet ezerféle gazdagságát és sokszínűségét elfeledő gyümölcs-termelés behódolt az „egyengyümölcsök” világhivatalának. E témák kifejtése kapcsán ismeretlen (Buda Ádám) és ismert (Jókai Mór) egyéniségek szenvedélyeiről tudhatunk meg sokat. A kötetben Ambrus értékeli festők, grafikusok, szobrászok munkáit is, megtartva a nyelvet, amely messze áll a tárgyiasságtól, és elsősorban a kifejezőbb költői nyelvből merít.

Ambrus Lajos *Az én szőlőhegyem* című kötetében folytatódik a természeti élményből táplálkozó élmények sora, de az írás módja teljesen önállót és eredeti. Elbeszélője egy olyan fotográfus, aki tér és idő fölött áll, aki a reális világban ugyanolyan magabiztossággal mozog, mint a fikcióban, és ezek könnyed egybemosásával teremt meg egy előkép nélküli epikus világot. Mészöly Miklós *Filmjé*-hez közel áll a szövegalkotása, Gróh Gáspár azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy míg Mészöly a mozgóképet, addig Ambrus az állóképet, a fényképezés aktusát választja formai példának (lásd Magyar Szemle 2005. augusztus).

Az öt fejezet műfajilag besorolhatatlan. A már-már tudományos igényű kutatómunka eredményeit, az újdonság erejével bíró információkat a szépírói szövegformálás elveszni látszó értékévé, esztétikumává avatja. Így a szövegek az esszé és a novella műfaja közt egyensúlyoznak. Újraalkot és megalkot. Felkutatja az autentikus somlai bor összetételét, az olyan régi, hagyományos almafajtákat, mint a Pónyik és a Batul, mindeközben irodalmat teremt.

Ugyanebben az évben József Attila-díjban részesült az író, és ez felfogható kétszeres felszólításként is. Részben az olvasó számára, hogy merjen a kirekesztő kánonmanipulálást megkerülve tiszta irodalmi értékekhez nyúlni. Részben az író számára, hogy újabb művekkel kecsegtesse az olvasót.